

УДК 930.22 “1990/2000”

В.В. Бездрабко

КЛАСИФІКАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ ЯК ТЕОРЕТИЧНА ПРОБЛЕМА ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ: НОВІТНІ ЗДОБУТКИ

Висвітлено сучасні досягнення класифікації документів, здійснені у межах української історичної науки 1990–2000-х рр. Історіографічний екскурс у розв’язання проблеми дає змогу уобразити основні здобутки представників різних галузей історичної науки.

Ключові слова: історична наука, історичне джерелознавство, класифікація документів

Класифікація документів – одна з найскладніших теоретичних і прикладних проблем дисциплін історико-джерелознавчого циклу. Сприймаючи класифікацію як важливий шлях розв’язання комплексу джерелознавчих завдань – встановлення спільності, подібностей і відмінностей, генетичних зв’язків між джерелами, виявлення ступеня їхньої автентичності, репрезентативності, достовірності, адекватного віддзеркалення ними об’єктивної дійсності, а також розробку раціональних прийомів студіювання, дослідження еволюції побутування джерел, внутрішніх властивостей і залежностей, сподівання науковців на цей гносеологічний спосіб є завжди підвищеними.

Спочатку в коло класифікаційних інтересів потрапили писемні історичні документи, а згодом – будь-які “сліди” історичної дійсності. Прагнення класифікувати всі історичні джерела породжувало найзагальніші схеми їхнього поділу, а спроби конкретизувати їх так само продукували загальність визначень назв класів. Яскравим доробком тут є праці С.Н. Валка, М.А. Варшавчика, І.Н. Войцехівської, О.О. Зиміна, Я.С. Калакури, О.Ц. Мерзона, В.І. Стрельського, І.Л. Шермана, В.К. Яцунського, Л.В. Черепніна, Ф.П. Шевченка та інших істориків [1, 57; 2, 282; 3, 109; 4, 5; 5, 8]. Незважаючи на варіації з назвами класів, більшість пропозицій вибудовується згідно з хронологічною, семантичною, видовою ознаками, ознакою походження або їхнім комплексом.

Усі схеми класифікації наражалися на глибоку і цілком ґрунтовну критику фахівців, головними аргументами яких були розмитість термінологічних визначень пропонованих класів і їхнього змісту, порушення стрункості у підпорядкуванні груп документів різних класифікаційних рівнів, непослідовність і неохопленість можливих видів історичних документів, що штучно розривало логічні зв’язки між ними, заважало визначити місце кожного виду, громіздкість окремих класів і гостра потреба розширеної градації. Позитивним досвідом тривалих пошуків оптимальної “моделі організації” документів, попри згадану критику, стало визнання потреби “при розподілі комплексу історичних джерел... враховувати і форму джерела, його формуляр, що в окремих випадках слугує визначальним моментом” [6, 24]. Проте класифікація документів, як засіб організації пізнавальної діяльності, не обов’язково передбачає наявність розроблених понять про них. Погодьмося зі С.О. Шмідтом, інколи класифікації сприяють формуванню таких уявлень [7, 280].

Популярний за часів панування марксистської методології формаційний поділ історичних джерел, який ґрунтувався на закономірностях їхнього виникнення й еволюції, залежності від соціально-економічних обставин розвитку суспільства, був переглянутий на користь “типолого-видової класифікації”, тобто диференціації документів за типами, родами, видами і різновидами, із посиланням при цьому на їхні соціальні функції та знакові системи фіксації інформації. Це сталося, на нашу думку, ще за однієї обставини. Попри твердження на кшталт панування в історичній науці “єдино вірної” методології – марксистської, українські історики явно чи приховано, свідомо чи на емпіричному рівні вдавалися до структуралізму й функціоналізму.

Застосування в історичному джерелознавстві структурно-функційного аналізу як логіко-методологічного засобу породило вимогу системного представлення сукупності всіх можливих видів джерел, розкриття при цьому глибинних, формальних й неформальних процесів їх народження та побутування, особливостей зовнішньої та внутрішньої форми [8, 33,34].

Водночас кодування інформації, способи її фіксації та відтворення так само перетворювалися в одні з основних ознак класифікування документів. На цій підставі у джерелознавстві найчастіше виокремлюють такі типи історичних джерел: писемні, усні, речові, етнографічні, лінгвістичні, мовні, фотодокументи, фонодокументи, конвенційні [9, 138]. Ця схема була “транспортована” в українську науку через інтерпретацію наукових ідей здебільшого французьких джерелознавців, зокрема Е. Бернгейма [10, 146]. Незважаючи на повторюваність наукових позицій класифікаційної схеми історичних джерел у сучасних дослідженнях, інколи перелік видів документів уточнюється й урізноманітнюється, завдяки коригуванню, змінності назв, ретельнішій фільтрації складу (зовнішній рівень) і семантичній визначеності (внутрішній рівень) класів.

Поширеною у новітньому джерелознавстві є схема класифікації документів, викладена С.О. Шмідтом у 1970-х рр. Пропагуючи якнайширше тлумачення історичного джерела, він узагальнив міркування колег (М.А. Варшавчик, І.Д. Ковальченко, М.В. Нечкіна, В.І. Стрельський) і виокремив такі види: речові (від пам’яток археології до сучасних машин, предметів побутового обігу, садово-паркового мистецтва, заводи, фабрики, поселення), зображальні (зокрема й художньо-зображальні, тобто твори образотворчого мистецтва, кіно- і фотомистецтва, фотографії, кінокадри), словесні (усне мовлення, пам’ятки усного мовлення (фольклор), письмові пам’ятки (зокрема й епіграфічні), фонодокументи), поведінкові (звичай, обряди (зокрема й ритуали)), конвенційні (умовні, зображально-схематичні, символічні, графічні), звукові або аудійні (звуки в широкому й вузькому музичному сенсі) [7, 287–288]. Перспективність зарахування окремих із них пояснюється у дусі комплексного джерелознавства, синтетичним вивченням документів різних типів, видів і різновидів, репрезентуючи можливості міждисциплінарних наукових зв’язків [11].

Посилаючись на теорію інформації, І.Д. Ковальченко запропонував вдатися до найзагальнішої класифікації історичних джерел, що є найприйнятнішим варіантом, коли йдеться про всеохопність, – за методами і формами відображення дійсності (речові, письмові, зображальні, фонічні) [12, 142]. Складна природа інформації зумовила дослідження історичного джерела через категорії “явище” й “сутність” [7, 287]. Розуміючи в “явищі” зовнішні властивості й ознаки предмета (об’єкта), а в “сутності” – його внутрішній зміст і значення, дослідники запропонували узгоджувати диференціацію з визначеними загальними, формальними властивостями історичних джерел, забезпечуючи їм автономність у системі [7, 287].

Невпинні старання джерелознавців кількох поколінь нагадали одну прописну істину – відносність будь-якого знання і неймовірність існування абсолютно досконалого варіанту. Пристанемо до думки патріарха джерелознавства С.О. Шмідта стосовно того, що класифікації завжди умовні і змінюються, віддзеркалюючи процес розвитку знань [7, 280]. З іншого боку, доцільно визнати непотрібність жорсткої класифікації документів, яка повинна бути багатомірною, гнучкою, відкритою й максимально відповідати практичним потребам.

На початку XXI ст. класифікація джерел продовжує займати пріоритетне місце в методології джерелознавства [13, 176]. Урахування історичного досвіду спонукало сучасних фахівців підтримати тяглість здобутків попередників. Спочатку у відомому підручнику “Історичне джерелознавство” (2002), а згодом – “Спеціальні історичні дисципліни” (2008) зустрічаємо найпопулярнішу родо-видову класифікаційну модель, згідно з якою джерела класифікують таким чином: документальні (законодавчі, актові, діловодні, статистичні, дипломатичні, судово-слідчі, програмні та інші документи органів влади й управління, політичних партій, громадських об’єднань); оповідні (літописи, твори політичної, наукової, навчальної, художньої літератури, публіцистика), масові (періодика, газети, журнали, листівки) джерела, джерела особового походження (спогади, мемуари, щоденники, листи, автобіографії тощо), матеріали конкретно-соціологічних досліджень [13, 177]. Щодо найрозповсюдженішої типологічної класифікації, то вона повторює відому класифікаційну схему: речові, словесні (вербальні), зображальні, звукові або аудіальні, поведінкові, конвенціональні [14, 101–102]. Виправданим часом залишається

визнання залежності критеріїв класифікації від мети, предмета дослідження, зокрема за походженням і авторством (особові, групові), формою (літописи, хроніки, картини, будівлі, зброя, фотографії), змістом (політичні, соціально-економічні, дипломатичні, військові, правничі, культурологічні, релігійні), способом і місцем зберігання, хронологічною, географічною ознаками тощо [13, 176]. Усвідомлюючи умовність будь-якої класифікації, систематизації, що є очевидним фактом, не потребує складних доведень, а, отже, недосконалість будь-якої з них, історики продовжують розглядати їх невід'ємною умовою пізнання історичних джерел.

Серед найпримітніших новітніх проектів істориків-архівістів, джерелознавців і документознавців, варто назвати формування та впровадження в життя "Генеральної схеми класифікації документної інформації в систематичних каталогах державних архівів України" (2006) [15]. Головним чинником її розроблення була невідповідність існуючих із радянських часів схем класифікації документної інформації*, рубрикатора Державної автоматизованої системи науково-технічної інформації, які мало відповідали потребам сучасної архівної практики, задоволенню вимог суспільства і держави в ретроспективній інформації [16, 190]. Необхідність нової схеми класифікації документної інформації в державних архівах було актуалізовано Міжнародною науково-практичною конференцією "Архіви – складова інформаційних ресурсів суспільства" (Київ, 17–18 жовтня 2001 р.) [17, 9, 17]. У багатьох доповідях її учасників ця тема зайняла чільне місце, а її реалізація, за визначенням резолюції конференції, є одним із пріоритетних завдань архівістів-теоретиків, практиків. Посилення уваги до проблеми класифікації архівної документної інформації пояснюється тим, що вона є стрижневою віссю організації архівного інформаційного простору, формою, яка відповідає функції пошуку з аргументами до нього та слугує об'єктивізації змісту Національного архівного фонду України (далі – НАФ України).

2001 р. в Українському науково-дослідному інституті архівної справи та документознавства (далі – УНДІАСД) було створено робочу групу, до якої ввійшли Н.М. Христова (керівник), В.В. Бездрабко, Л.В. Андрієвська, К.І. Климова, С.Ф. Лозова, І.Б. Матяш, Н.П. Павловська, Л.О. Скрицька. Підсумком її функціонування мала стати схема класифікації документної інформації НАФ України. Обравши основними формами роботи групи наради, консультації, УНДІАСД спільно з фахівцями Держкомархіву України, Інститутом рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України, Інститутом історії України НАН України, центральних, обласних державних архівів влаштував колективне обговорення важливої науково-методичної розробки, а також "польові" архівні дослідження.

Для з'ясування й обґрунтування шляхів і перспектив, можливостей творення класифікації непересічне значення має набутий досвід. Так, першими кроками діяльності робочої групи стало вивчення досвіду класифікації документної інформації в центральних державних історичних архівах України в містах Києві та Львові, Центральному державному історичному архіві-музеї літератури та мистецтва України, Центральному державному архіві громадських об'єднань України, державних архівах Закарпатської, Львівської, Харківської областей та інших архівних установах. Унаслідок – поява праць аналітичного змісту, у яких описано класифікаційні системи, способи та принципи їхньої організації, актуалізовано окремі питання теорії та методики класифікації архівної документної інформації. Супутні студії збагатили український досвід новітніми тематичними розробками, зміст яких склало осмислення правил і закономірностей систематизації документної інформації у контексті спеціального прикладного завдання – відбиття змісту інформаційних ресурсів НАФ України в архівному (міжархівному) довіднику – систематичному каталозі [16–20].

Дослідження робочої групи базувалися на основних досягненнях у галузі класифікації другої половини ХХ ст., потребі збереження певної наступності між попередніми напрацюваннями архівістів-теоретиків, практиків і можливими варіантами інноваційних розробок, врахуванні новітніх здобутків гуманітарних, технічних наук щодо класифікаційних побудов, змін у суспільно-політичній, економічній, культурній сферах життя держави. До уваги фахівців потрапили студії з теорії класифікації на теренах бібліотекознавства, документознавства та джерелознавства і, особливо, архівістики.

* Під «класифікацією документної інформації» розуміємо систему розподілу предметів (понять) за блоками, зведеними з урахуванням закономірних або історичних, логічних або сутнісних (внутрішньо потрібних і загальних) зв'язків між ними, їхніх найсуттєвіших ознак, яка дає змогу проводити пошук інформації.

Складання схеми класифікації розпочалося з розроблення її генеральної конструкції, тобто виокремлення концентрів, інформаційна наповненість яких найбільше відповідала б змісту документів НАФ України. Початково такими стали – політика (у кінцевому варіанті – держава), економіка, культура. Компонування запропонованих блоків систематизації документної інформації ґрунтувалося на принципах історизму, об'єктивності та комплексності, націлених на уніфікацію організації інформаційних даних за документами НАФ України, незалежно від матеріального носія інформації, її хронологічних меж, місця постійного зберігання. Перспектива користування ретроспективною документною інформацією в електронному режимі, системі онлайн вимагала врахування цієї обставини задля забезпечення ефективного її функціонування, пошуку та користування документною інформацією, успішною для репрезентації національних архівних ресурсів у глобальних інформаційних мережах. Традиційна наступність у класифікаційних схемах детермінувала вимоги до структури класифікатора, зокрема мобільність, легку адаптацію на найнижчих рівнях ієрархії до нової інформації, можливість трансформації інформаційних блоків, введення позицій класифікаційного поділу. Тому найприйнятнішим методом класифікації подій, явищ і фактів діяльності суспільства та держави стала ієрархізація понять, яка горизонтально мала бути максимальною, що захищає схему від невиправдано громіздкого обсягу, сповнення зайвими конкретикою чи дріб'язковістю, утвореної в результаті дедуктивного поділу позицій схеми. Курс на *генеральну* схему класифікації документної інформації продиктований ще й суто прагматичним моментом. Умови розвитку українських земель, входження їх до складу інших держав, державних конгломератів визначили регіональну специфіку документів (форми та змісту), яка настільки розмаїта, що ідея її повного врахування від початку сприймалась як нездійсненна. Враховуючи це, розробники схеми керувалися установкою, що класифікація документної інформації мала стати універсальною інформаційно-пошуковою мовою ієрархічної будови з неглибоким вертикальним розгалуженням, орієнтованою на класифікаційний аналіз інформації, вміщеної в документах НАФ України.

Основними принципами розбудови схеми класифікації документної інформації стали принципи історичності, комплексності, об'єктивності, системності, які дали змогу органічно, науково логічно вишикувати сукупність документної інформації, виокремивши її основні складові. Ці принципи передбачають відбиття у поняттях схеми документної панорами минулого, а їхній добір таким, який би максимально об'єктивно представив специфіку та найхарактерніші загальні риси розвитку архівної справи й діловодства, історію суспільства та держави. Принцип системності, приміром, гарантує демонстрування кожної позиції схеми у всьому розмаїтті її контактів, перетинів із іншими членами ієрархічного ряду та всією схемою, тоді як принцип комплексності встановлює систему зв'язків між інформаційною презентацією НАФ України у загальному та конкретному сутнісному змісті.

Робота над схемою класифікації документної інформації виявилася тривалим процесом, який вимагав значних інтелектуальних зусиль і неодноразових зовнішньої експертизи науково-дослідними установами та публічної апробації широким науковим загалом. 2004 р. проект схеми класифікації документної інформації у систематичних каталогах державних архівів України уперше оприлюднили на сторінках “Студій з архівної справи та документознавства” [21]. Запорукою успішного звершення праці дослідників стали спільні дії архівістів різних рангів і кваліфікації, теоретиків і практиків, фахівців суміжних галузей знань, наук документально-комунікаційного циклу. Відтак на адресу УНДІАСД надійшло багато зауважень, рекомендацій, пропозицій щодо удосконалення форми і змісту схеми класифікації. Більшість із них стосувалася уточнень позицій і доцільності градуювання понять та категорій диференціації документної інформації. Їх врахування, доповнене розробниками методичними рекомендаціями користування схемою, завершилося остаточною редакцією наукової розробки і 30 листопада 2005 р. Методична комісія Держкомархіву України ухвалила впровадження “Генеральної схеми класифікації документної інформації в систематичних каталогах державних архівів України” (далі – “Генеральна схема”) в практику українських архівістів. “Генеральна схема” складається із головної (основної) таблиць, абетково-предметного покажчика та настанов щодо її застосування.

Головна таблиця, покладена в основу “Генеральної схеми”, складається із трьох відділів, які відображають основні сфери існування людського суспільства – політичну (перший відділ), економічну (другий відділ) та духовну (культурну) (третій відділ). До першого відділу ввійшли відомості про державу, її територію, кордони, населення, адміністративно-територіальний поділ, політичний устрій, систему органів державної влади й управління, місцевого самоврядування, судочинства, охорони громадського порядку та державної безпеки, збройні сили, законодавство, внутрішня і зовнішня політика, громадсько-політичне життя суспільства незалежно від історичного періоду побутування українських земель. Другий відділ акумулював інформацію про історичні етапи становлення сучасної економіки, розвиток усіх галузей господарства, діяльність окремих підприємств, регіонів. Відділ “Культура” об’єднав інформацію про всі аспекти духовного життя суспільства: освіту, науку, охорону здоров’я, культурно-освітню сферу, мистецтво, літературу, побут, народні традиції, релігію [15, 132]. П’ятирівнева ієрархізація понять передбачала поділ вихідної позиції (відділу) за потреби на підвідділи, розділи, підрозділи, рубрики, підрубрики. Визнання доцільності вільного вибору архівом принципу систематизації згідно зі специфікою інформаційного потенціалу його систематичного каталогу (алфавітний, хронологічний, комплексний). Урахування перспективи застосування “Генеральної схеми” в автоматизованих системах пошуку інформації зумовило уніфікацію типу, назви, семантики позицій, проіндексованих тільки цифровими знаками. Було визнано недоцільність уживання таблиць загальних і спеціальних визначників, розроблених у попередніх схемах єдиної класифікації документної інформації, що, безперечно, усунуло додаткові труднощі з індексацією інформації та оперуванням нею.

Відмінними рисами “Генеральної схеми”, порівняно із попередніми схемами єдиної класифікації документної інформації в систематичних каталогах (дорадянський і радянський період), стали відмова від “наукової ідеології марксизму-ленінізму, яка органічно поєднує в собі партійність і наукову об’єктивність пізнання”, “керівної ролі комуністичної партії в суспільному житті, соціалістичного інтернаціоналізму і патріотизму”, а також послідовніше урахування наукової класифікації подій, явищ і фактів державного і суспільного життя, історичних особливостей розвитку українських земель [15, 5]. Неупередженість висвітлення документної інформації в архівних довідниках, зокрема й у систематичних каталогах, які містять інформацію найнижчого рівня описання – рівня документа чи його частин, незалежність від історичної періодизації й систематизації за хронологією, стали головною особливістю пропонованої схеми.

Погодьмося з С.Г. Кулешовим у тому, що більшість нині діючих класифікацій документів в архівній справі базується на їхніх тематичних, предметних чи поглиблених семантичних характеристиках, а, отже, йдеться не про “документну класифікацію”, а про “класифікацію документної інформації”. Багаторічна невідповідність функціонуючих у другій половині ХХ ст. схем єдиної класифікації документної інформації, призначених для укладання систематичного каталогу в архівних установах історичним умовам розвитку українських земель, специфіці документної інформації, була усунена. “Генеральна схема” класифікації документної інформації виявилася найвагомішим здобутком архівістів у співпраці із документознавцями досліджуваного відтинку часу.

Серед науковців, які досліджували історію класифікації документів, документної інформації, варто назвати І.Б. Матяш. Увійшовши в історію архівної науки як дослідниця історії, теорії архівістики 1920–1930-х рр., вона актуалізує тогочасний досвід класифікації документів [22, 221–253]. Докладний аналіз звершень теорії і практики архівістів, із посиланням на праці В.І. Веретенникова, М.В. Гливенка, Є.М. Іванова, В.О. Романовського, В.В. Мігуліна, В.К. Нікітіна, М.В. Лятошинського, М.О. Максимейка, нормативно-правової бази функціонування архівних установ, організації документів у межах справи, архівного фонду й архівних фондів, продемонстрував давність історії питання, значущість і важливість укорінення історично вірного упорядкування документальних ресурсів. Особливе поцінування знайшла “фондова теорія” В.І. Веретенникова, яка склала науковий ґрунт діяльності архівних установ у галузі класифікації архівних документів.

До теми класифікації документів загалом і в архівній справі зокрема звернулася й архівіст Л.О. Драгомірова (Скрицька) – головний розробник проекту “Основних правил роботи державних архівів України” (2004) [23]. Концентрований виклад основних правових, методологічних і

методичних положень, які регламентують діяльність архівів, архівних установ, охоплював також класифікацію документів, основні види архівних класифікацій. Заслужують на поцінування висновки Л.О. Драгомірової стосовно термінологічного апарату практики класифікування, визначення ознак (штучних і природних) розподілу документів. В основу класифікаційного розподілу документів на міжархівному й внутріархівному рівнях покладено ознаки: види носіїв та їхня матеріальна основа; спосіб закріплення (техніка виконання), спосіб зчитування; форма передавання (викладення); форма запису; форма організації інформації; походження, галузево-функціональна належність і первісне функціональне призначення документів [23, 118]. Попри тісний зв'язок пропонованих класифікацій, перехрещення і взаємопроникнення класифікаційних груп, деяку неокресленість термінологічно-понятійного апарату, Л.О. Драгомірова виокремила такі класи архівних документів, дотримуючись принципу всеохопності можливих варіацій документів згідно з визначеною ознакою. Основними центрами класифікації документів виступили матеріальна основа та інформація документа. Так, за ознакою виду матеріальної основи та форми носія документи поділено на традиційні (з паперовою основою, а також на застарілих носіях); аудіовізуальні й електронні; за способом створення (запису, фіксації інформації) – традиційні (рукописні, зокрема й рукописи), аудіовізуальні, електронні; способом зчитування (відтворення) інформації, тобто представлення її у формі, яку може сприймати людина – традиційні, аудіовізуальні, електронні; формою викладення (передавання) інформації мовної системи – текстові і нетекстові; формою писемності – письмові, зображувальні і звукові; формою організації та характером викладення і призначення інформації (змісту) – номінально-жанрові види і різновиди; ознакою належності до сфери приватного життя та усіх інших сфер життєдіяльності людського суспільства – документи особового й офіційного походження; функціональною ознакою – базові, інфраструктурні, дисциплінарні, цільового виробничого зовнішнього та внутрішнього призначення, документи на особовий склад [23, 118–119].

Примітно, що кожен вид документа, визначений згідно з пропонованими класифікаційними ознаками, знаходить термінологічне та семантичне пояснення, продовжуючи у таким спосіб традицію збагачення архівознавчого та документознавчого словника, сприяючи формуванню проблемно-тематичної терміносистеми. Цінним є перенесення досвіду творення класифікації документів у методики їхньої організації, описування та забезпечення збереженості, що дозволило дослідниці виокремити такі основні класи архівних документів: документи офіційного походження та документи особового походження (ознака – походження); традиційні, аудіовізуальні, електронні (ознака – спосіб зчитування інформації); науково-технічні документи (ознака – функційне призначення) [23, 119]. У цілому погоджуючись із пропозиціями науковця щодо класифікації архівних документів, зауважимо на порушенні ним основної вимоги класифікування – визначенні щонайменше бінарної позиції в кожному конкретному випадку. Тому, виокремлюючи за функційним призначенням лише один клас документації – науково-технічної, доводиться зауважити на обмеженості блоку, фактичному ототожненні класу і виду документів. Утім, розкриття Л.О. Драгоміровою особливостей класифікації архівних документів розширило історіографічний тезаурус проблеми дослідження. Цінні думки про зміст класифікації прислужилися при укладанні засад упорядкування архівних документів НАФ України, віддзеркалених в “Основних правилах роботи державних архівів України”.

Отже, значення класифікації документів визначається не тільки практичною доцільністю студіювання питання з метою оптимальної організації їхнього використання, а й теоретичним зиском як методу пізнання, виявлення та вивчення зв'язків між ними, віддзеркалення суспільних реалій в інформації. Справедлива заувага про непотрібність розгляду класифікації як самодостатнього, ізольованого, відособленого гносеологічного прийому залишається актуальною. Тому класифікація документів радше є одним із випадків студіювання документів, спрямованого на виявлення загальних і часткових ознак, їхніх залежностей і субординації. Вона відкриває історично логічні, закономірні зв'язки між різновидами документів однієї і різних сфер людської діяльності. Сприймаючи класифікацію як невід'ємну процедуру дослідження матеріальної, інформаційної складових документів, специфіки їхнього побутування у зовнішньому середовищі, сучасні дослідники продовжують твердити про її особливу значущість у науково-прикладному та теоретико-фундаментальному сенсі.

Література

1. Бескровный Л.Г. Очерки по источниковедению военной истории России. – Москва: АН СССР, 1957.
2. А.Н. [Мерзон]. О критике исторических источников: в Московском государственном историко-архивном институте // Исторический архив. – 1957. – № 5. – С. 281–287.
3. Стрельський В.І. Джерелознавство історії СРСР. Період імперіалізму. – К., 1958. – 480 с.
4. Черепнин Л.В. Русские феодальные архивы XIV–XV веков. – Ч. 1. – Москва; Ленинград, 1948. – 321 с.
5. Шерман И.Л. Русские исторические источники X–XVIII вв. – Харьков: ХГУ, 1959.
6. Макаров М.К. О принципах классификации письменных источников (историография вопроса) // Труды МГИАИ. – Москва, 1961. – Т. XVI. – С. 24–52.
7. Шмидт С.О. Источниковая база исторической науки и классификация исторических источников // Источниковедение. Проблемные лекции: учебно-метод. модуль / Сост.: Р.Б. Казаков и др. – Москва: Изд-во Ипполитова, 2005. – С. 278–291.
8. Источниковедение новейшей истории России: теория, методология, практика: учебник / Под ред. А.К. Соколова. – Москва: Высшая школа, 2004. – 688 с.
9. Специальные исторические дисциплины: учебное пособие / Под общ. ред. В.А. Замлинского, М.Ф. Дмитриенко. – К., 1992. – 324 с.
10. Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники российской истории: учебное пособие / И.Н. Данилевский, В.В.Кабанов, О.М. Медушевская, М.Ф. Румянцева. – Москва: РГГУ, 1998. – 702 с.
11. Янин В.Л. Очерки комплексного источниковедения. Средневековый Новгород. – Москва: Высшая школа, 1977. – 240 с.
12. Ковальченко И.Д. Исторический источник в свете учения об информации: (К постановке проблемы) // История СССР. – 1982. – № 3. – С. 141–157.
13. Калакура Я. Джерелознавство історичне // Спеціальні історичні дисципліни: довідник / І.Н. Войцехівська, В.В. Томазов, М.Ф. Дмитрієнко та ін. – К.: Либідь, 2008. – С. 173–181.
14. Історичне джерелознавство: підручник / Я.С. Калакура, І.Н. Войцехівська, С.Ф. Павленко та ін. – К.: Либідь, 2002. – 488 с.
15. Генеральна схема класифікації документної інформації в систематичних каталогах державних архівів України: методичний посібник / Н.М. Христова, Л.В. Андрієвська, В.В. Бездрабко та ін. – К., 2006.
16. Бездрабко В.В. Основні принципи класифікації документної інформації в архівній галузі // Проблеми історії та археології: збірник доповідей Міжнародної наукової конференції до 100-річчя XII Археологічного з'їзду в м. Харкові, 25–26 жовтня 2002 р. / МОН України та ін. – Харків, 2003.
17. Бездрабко В. Класифікація архівних документів: проблеми і пошук // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: міжвідомчий науковий збірник. – К., 2005. – Вип. 5: Архіви – складова інформаційних ресурсів суспільства. – С. 179–184.
18. Бездрабко В.В. Досвід класифікації документної інформації у Державному архіві Закарпатської області // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2002. – Т. 8. – С. 79–86.
19. Бездрабко В.В. Из досвіду класифікації документів у Центральному державному історичному архіві України, м. Львів // Південний архів: збірник наукових праць. – Херсон, 2003. – Вип. X. – С. 39–45.
20. Бездрабко В.В. Ретроспекція: з історії впровадження Єдиної схеми класифікації документної інформації в Державному архіві Львівської області (кінець 1950-х – початок 1970-х рр.) // Архіви України. – 2002. – № 4–6. – С. 189–199.
21. Схема класифікації документної інформації в систематичних каталогах державних архівів України / Н. Христова та ін. // Студії з архівної справи та документознавства. – 2004. – Т. 11. – С. 77–108.
22. Матяш І. Архівна наука і освіта в Україні 1920–1930-х років. – К., 2000. – 591 с.
23. Драгомірова Л. Оптимальна модель організації документів Національного архівного фонду: методологія визначення і технологія створення (науково-практичний коментар до третього розділу Основних правил роботи державних архівів України) // Студії з архівної справи та документознавства... – С. 111–133.

Аннотация. *Бездрабко В.В. Классификация документов как теоретическая проблема исторической науки: новейшие достижения.* Освещено современные достижения классификации документов, осуществленные в украинской исторической науке 1990–2000-х гг. Историографический экскурс в разрешение проблемы позволяет раскрыть основные наработки представителей разных отраслей исторической науки.

Ключевые слова: историческая наука, историческое источниковедение, классификация документов

Summary. *Bezdrabko V.V. Classification of Records as a Theoretical Problem of Historical Science: Modern Achievements.* Modern achievements in records classification made in the field of the Ukrainian historical

science in 1990–2000 have been highlighted. The historiography excursus in solving the problem allows substantiating the principal achievements gained by the representatives of the different branches in the historical science.

Key words: *historical science, historical source study, document classification*

Надійшла до редакції 18.04.2009 р.

Затверджена до друку 02.07.2009 р.

УДК 930”2000”

В.В. Гоцуляк

ВИВЧЕННЯ СУЧАСНИМИ ВЧЕНИМИ ПРОБЛЕМИ НАУКОВОЇ ШКОЛИ

У статті здійснено аналіз сучасних публікацій, насамперед із історіографії, присвячених висвітленню проблем теорії і практики наукових шкіл у цілому та історичних зокрема.

Ключові слова: *наукова школа, наукове життя, монографія, дисертація*

Про наукові школи в українській історичній науці нам уже доводилося писати в низці статей та одному з розділів монографії “Історіографічна думка про М. Грушевського і українську історичну науку його доби” (1996), присвяченої видатному вченому і науковим школам в українській історичній науці [1, 50–77]. Теперішнє звернення викликане тим, що за останні роки в Україні надзвичайно зріс інтерес до самої проблематики наукової школи. Вектор нашої студії можна означити як встановлення декількох проблемних точок і перехід від однієї до іншої в аспекті виявлення поодиноких історіографічних розвідок і більших напрацювань зі спробою певної генералізації. Вона потрібна для визначення подальших напрямів дослідження сучасних історичних шкіл, які вже створені, функціонують або перебувають у процесі формування.

Отже, однією з особливостей культурно-духовного та наукового життя в Україні є розширення дослідницької проблематики, перегляд концептуальних положень існуючої історіографії, утвердження єдності гуманітарних і природознавчих знань. Зазначене пояснюємо рядом обставин і, якщо спробувати узагальнити їх, то явно побачимо тенденцію введення до наукового обігу показників та індикаторів, з допомогою яких можливо об’єктивувати інформацію про наукові школи.

Віднедавна значно пожвавився інтерес до сутності термінологічних варіантів наукової школи. Нагадаємо, що початок їхнього осмислення поклав О. Пипін. Пізніше до аналізу колективних форм творчої діяльності звернулися учні В. Антоновича – Б. Познанський, В. Ляскоронський, Л. Добровольський та інші [2, 2]. Рубіж XIX–XX ст. приніс нові уявлення про історичну школу, що було пов’язано з плідною діяльністю М. Грушевського.

Щодо наукового простору колишнього СРСР (в Україні з відомих причин категорія “школа” майже не вживалася, а стосовно спадщини М. Грушевського вона набувала іронічного та лайливого звучання – “так звана школа”, “шкілка”), то лише з початком 1970-х рр. розпочалося активне дослідження проблеми наукових шкіл. Р. Кіреєва, Є. Гунтова, Г. Мягков, М. Ярошевський активно досліджували і вживали цю категорію, узгоджуючи її з поняттями “течія” та “напрямок” [1, 61].

У 1977 р. певний підсумок досліджень вивчення проблеми шкіл зафіксував вихід у Москві збірника статей “Школи в науці”. У наступні роки такі вчені як Б. Каганович, В. Золотарев, І. Чирков, І. Біленький, С. Михайліченко та А. Цимугалі розробили нові варіанти класифікації шкіл в історичній науці [1, 61].

Із середини 1990-х рр. в Україні з’являються перші дисертації (О. Тарасенко, В. Педича), в яких досліджено школи В. Антоновича й Львівська історична школа М. Грушевського 1894–1914 рр. [3–4]. У 1997 р. Г. Мерніков захистив кандидатську дисертацію, в якій простежив проблеми теорії та історіографії шкіл в українській історичній науці другої половини XIX – початку XX ст. [2].

Результати дослідження засвідчили переконливий історіографічний факт: існування й діяльність із другої половини XIX ст. в українській історіографії “Київської школи істориків-документалістів В. Антоновича” та “Галицько-Київської школи М. Грушевського”, яка хронологічно, генетично, ідеологічно продовжила справу своєї попередниці. У свою чергу учні М. Грушевського – І. Крип’якевич, М. Кордуба, М. Чубатий, І. Джиджора, В. Герасимчук,